

Harpáň, Michal: *TEXTY A KONTEXTY*. Slovenská literatúra a literatúra dolnozemsých Slovákov. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2004. 224 s. Úvod Milan Šútovec.

Prof. M. Harpáňa v domácich slovenských literárnych, literárnovedných a pedagogickoprevádzkových súvislostiach dnes osobitne predstavovať azda netreba. Na vysokých školách, ktoré si elementárne hľadajú svojej remeselnej cti, adepti literárnej slovakistiky na matnejúcom pozadí prekladovej Poetiky (1971) B. Tomaševského, Teórie literatúry (1941, hlavne však 1971) vo výbere M. Bakoša alebo Štruktúry umeleckého textu (1990) J. Lotmana a domáceho Vývinu slovenského verša od školy Štúrovej (1939, 1949, 1966, 1968) M. Bakoša mali by zrejme brať do rúk ako pedagogický súhrn vedenia z tejto oblasti pôvodne, slovensky koncipovanú Teóriu literatúry (1986, 1994, 2004) práve od M. Harpáňa. Užší čitateľský okruh záujemcov o poéziu šesťdesiatych rokov a interpretačnú prácu s ňou roky eviduje esej-interpretáciu M. Harpáňa Preventívna básnická akcia (Na okraj poetík Vaska Popu a Jána Ondruša), Slovenské pohľady 1971, č. 4; toto porovnanie V. Popu a J. Ondruša sa aktualizovalo v posledných desiatich rokoch v dôsledku nových edícií básnických textov J. Ondruša a konferenčno-zborníkových podujatí venovaných tomuto autorovi. Pripomenutá esej-interpretácia v postupne od sedemdesiatych rokov sa rozrastajúcom pracovnom repertoári M. Harpáňa patrila do sledu interpretačných, komparatívnych, informačných štúdií a esejí, ako ich predstavovali knižné súbory Priestory imaginácie (1974) a Kritické komentáre (1978), vtedy relatívne dostupné aj v domácej knižničnej alebo kníhkupeckej sieti. Napokon pre tých, čo brávali do rúk a čítali

prinajmenšom od osemdesiatych rokov juhoslovanský slovenský literárny časopis Nový život nielen z krajansky solidárnych či úzko profesionálnych dôvodov, ale jednoducho, spontánne ako spestrenie a oživenie fádneho domáceho literárnočasopiseckého repertoáru, bol M. Harpáň a jeho texty súčasťou-synekdochou pri pohľade „zvonku“ vtedy zaujímavého kultúrno-semiotického diania-osmózy na pomedzí vlastnej menšinovej slovenskej literatúry, jej vzdialenejších alebo bližších pôvodných slovenských rámcov a inšpirácií, ako aj skôr tušenej než vecne identifikovanej kultúrne liberálnej, resp. pluralitnej juhoslovanskej situácie, vtedy prekladovo, konverzačne a teoreticky synchronizovanej, resp. kompatibilnej so širšími nadnárodnými rámcami a v nich obiehajúcimi témami.

Výber Texty a kontexty vyšiel k životnému jubileu M. Harpáňa (nar. v r. 1944). Formátom a úpravou tvoria mu dobrú spoločnosť štvorzväzkový súbor esejí, epištôl a rozhovorov M. Rúfusa alebo dvojzväzkový súbor štúdií a esejí z poetiky slovenskej a európskej poézie V. Turčányho... Nemá zmysel v recenznej skratke tu opakovať, čo o M. Harpáňovi a jeho práci v podobe desiatky knižných publikácií napísal s priazňou, vecne a pekne autor predslovu a editor M. Šútovec; rovnako nemá zmysel opakovať anamnézu „ciest k slovenskej literatúre“, ako ju v žánri profesnej biografie podal diskretné vo vstupnej esejí samotný autor.

Výber približuje čitateľovi M. Harpáňa vo viacerých podobách a žánroch. V prvom rade je to pedantný historiograf slovenskej literatúry v bývalej Juhoslávii od r. 1945 po súčasnosť, jej určujúcich pomerov a okolností, východiskových tradícií a kľúčových tendencií, charakteristických autorov a textov. Záro-

veň interpretačne, po „všednej“ historiografickej práci akoby „sviatočne“ preleštuje staršie dolnozemske „rodinné striebro“ a cizeluje vlastné inštrumentárium – pri novelistike G. Maršalla-Petrovského a románe Zuzka Turanová J. Čajaka ml. Poézii sa takto exemplárne venuje pri jednej básnickej skladbe povojnového M. Babinku. Nenásilne, žánrovo a metodicky voľnejšie komparuje J. Smreka a P. Bohuša, dopĺňajúc ľudské, básnické a politické slovenské osudy v 20. storočí o niekoľko nepostrehnutých črt. Láska vo braným žijúcim súčasníkom venuje portrétnu skicu, esejeinterpretácie, kritiky – O. Štefanko, D. M. Anocová, Z. Benka, slovenská poézia v Maďarsku atď. Citáty-synekdochy miestami ukazujú M. Harpáňom evidované väčšie alebo drobnejšie rezonancie M. Rúfusa, J. Ondruša alebo možno aj Š. Moravčika u preberaných autorov, čo môže byť aspoň marginálne zaujímavé aj pre domáceho čitateľa-interpretu M. Rúfusa a J. Ondruša. M. Harpáň sa mohol ne-seba-stredne po tridsiatich rokoch vrátiť, čo sa ľudom v oblasti písania o literatúre často nestáva, k svojej téme porovnania V. Popu a J. Ondruša: nuansuje tu svoje chápanie poézie J. Ondruša v dotyku s novšími interpretáciami a formuláciami, precizuje dávnú komparáciu a predovšetkým s úžitkom aj pre ďalších záujemcov (po eseji V. Mikulu, čo vyšla ako doslov k prekladom V. Popu od M. Herku a Š. Cifru v r. 1987) informačne a interpretačne dokresľuje medzičasom uzavreté dielo V. Popu. Deväťdesiate roky boli obdobím vehementných alebo rozpačitých rozlúčok so zanikajúcimi štátnymi útvarmi, „spoločensko-ekonomickými formáciami“, desaťročia fungujúcimi viac-menej oficiálnymi ideologickými predstavami literatúry a inštitúciami či formami literárneho života, prípadne aj ambivalentným „trúchlením“ za tým všetkým. M. Harpáňova „rozlúčka s prívlastkom“ „juhoslovanský“, ako aj so substantívom-substanciou „Juhoslávia“ nemá pochopiteľne povahu autobiografickej konfesie medzi iróniou a exaltáciou, akou bolo v deväťdesiatych rokoch pôsobivé evokovanie „súmraku idolov“ slovinského básnika a ese-

jistu A. Debeljaka (napriek generačnému posunu slovinského autora oproti slovenskému Š. Strážayovi roky sa už pre mňa ponúkajú za motto k úvahe nad najzaujímavejšími básňami Š. Strážaya formulácie A. Debeljaka: „Pretože sme žili v apokryfnom gete na okraji reálneho toku dejín... [...] Horúčkovito sme sa usilovali, aby sa na nás múzy usmiali a aby sa v našich básňach anjeli privátnosti a démoni dejín dokázali aspoň raz vidieť v zrkadle banálnej každodennosti“ – citované podľa českého prekladu F. Benharta z r. 1996), u M. Harpáňa sú to ani nie tak dilemy starosťami zovretého účastníka-súčasníka, ako skôr už úvahy teoretizujúceho literárneho historiografa, ktorému sa „medziliterárnosti“ preskupuje „dekonštrukčne“ pred očami, úvahy akademickopedagogického a prekladateľského praktika, resp. výkonného, zdatného praktika literárneho života. Ako východisko sa javí aj črtajúca sa tvorivá a praktická solidarita menšinových literatúr akokoľvek vzhľadom na „kondíciu“ odlišných slovenských enkláv v bývalej Juhoslávii, Rumunsku a Maďarsku a predovšetkým perspektívne koncipovanie vzťahov so Slovenskom – nie na báze fiktívnych privilégií alebo úľav síce blízkeho, fakticky však vzdialeného, na seba ponechaného a vcelku zdatne literárne „hospodáriaceho“ príbuzného, ale na báze vždy nanovo osvedčovanej vecnej zaujímavosti a hodnotovej platnosti.

Krátke recenzné staccato sa ešte nedotklo metodicky a materiálno zrejme najambicióznejšieho textu – Básnické paradigmy panónskeho archetypu. Vstúpiť diskusne do uvádzaných básnických textov, priestorových koordinát témy, antropologických východísk a pretrvávajúcích folklórnoobradových inšpirácií či implikácií je nad pomery krátkej informatívnej recenzie a kompetenčné možnosti recenzenta. Samotný autor vo svojich úvahách pripomína F. Mikovo možno priodvážne, časom však akoby už samozrejme akceptované rozlíšenie pastierskeho a roľníckeho archetypu v modernej slovenskej literatúre. Dolu Dunajom na vratkých „moravsko-panónskolegendických“ pltiach alebo s časovo hodne bližším

a spoľahlivejším literárno-kultúrnym podunajským sprievodcom C. Magrisa vydáva sa P. Koprda vo svojom široko rozvrhnutom štúdiu ciest k literárno-geografickému Stredomoriu. M. Harpáňov „panónsky archetyp“ na P. Koprdovej dunajskej okľúke bol by iste len regionálne-rustikálnou zastávkou. Podstatné je však to, že pri iných témach a v iných podobách môže to byť jedna z ciest (pochopteľne, v prenesenom, metodickom zmysle), ako „zreliťniť“ inak často matne, fádne pôsobiace literárnohistoriografické opisy dobových situácií alebo slohovovo-žánrových zoskupení a interpretačné opisy jednotlivých textov. Nie je to ani tak záležitosť nejakej zvonku prevzatej tematickej metodiky a zrkovnice, ako skôr dobre, živo vrstvenej čitateľskej skúsenosti, „umenia citátu“, odvahy prekračovať bežne vedené línie so zmyslom pre semiotickú fenomenológiu doby, jej umelecko-životný obzor, pretrvávajúce tradície „veľkého času“ (M. Bachtin) a v neposlednom rade záležitosť evokačne talentovaného spisovateľstva aj v odbornom alebo esejistickom žánri (ľahučké ani pierko – možno tu odcitovať z A. Matušku...). K pastierskemu a roľníckemu archetypu v náčrte F. Miku pribúdajú v posledných desaťročiach napr. fragmentárne sledovaný kontrastný slovenský secesionistický sen od moderny cez nábehy k prozaickej a básnickej urbanite medzi vojnami možno až po rodinno-mestské figúry, výjavy a situácie próz L. Balleka zo začiatku sedemdesiatych a začiatku osemdesiatych rokov (sen o sne – E. Angyal, M. Jurčo, P. Zajac atď.). Vôbec aj doterajšie výklady slovenskej literatúry v 20. storočí, výklady jednotlivých tematických a žánrových línií, interpretácie konkrétnych textov, v neposlednom rade monografie súčasných autorov, rozmanité nábehy k rekonštrukcii autorských „svetov“ a „sémantických gest“ priniesli dosť námetov na ďalšie zvýrazňujúce prekresľovania, čo sa nemusia diať práve pod titulom „archetypu“, môžu však prispieť k potenciálne zaujímavejšej „čitateľnosti“ známych alebo prehliadaných literárnych textov v netriviálnych súvzťažnostiach (prekresľovania estetic-

ko-tematické, štruktúrno-semiotické, existenciálne, resp. antropologické a spoločensko-historické).

Výber z M. Harpáňa exponuje nielen jednotlivé preberané okruhy dolnozemskej literatúry, ale diskretné aj samotného autora. O M. Harpáňovi na pozadí českého a slovenského poetologického štrukturalizmu, resp. jeho peripetif od šesťdesiatych rokov bolo povedané dosť v predslove M. Šútovca, prípadne aj v dávnejšom rozsiahlom kritickom zhodnotení Harpáňovej Teórie literatúry (Teória literatúry z Nového Sadu, Slovenské pohľady, 1988, č. 1), ako aj v už pripomenutej autorovej anamnéze „ciest k slovenskej literatúre“. Preto len niekoľko drobností! Profesionálna, ba priamo profesorská solidnosť a pokojná výkladová dikcia pripomínajú šťastne samozrejmu podobu práce s poéziou alebo literárnohistoriografické súhry slovenskej literatúry „od slovenskej moderny k dnešku“ M. Tomčíka. Z oblasti práce s prózou a „drobnokresebného“ komentovania široko chápanej súčasnej literatúry ponúka sa tu pripomenúť V. Petríka. Pri imanentnej, nenásilnej „pedagogickosti“ literárnohistoriografickej, interpretačnej a kritikej práce sa vynára obdobný naturel nebohého A. Bagina. Nedramatické radenie jednotlivých poetologických zistení do celkového opisu a výkladu textu, resp. autora má paralelu v J. Zamborovi alebo A. Valcerovej-Bacigálovej. Folklorne rudimenty pri práci s poéziou zohľadňuje V. Marčok, špecifickú oblasť frazeológie aj v jej dosahu pre umeleckú literatúru, resp. poéziu zasa J. Mlacek a F. Miko. – M. Harpáň sa javí ako človek pozitívnej práce, ktorý v čase predvádzania ironie a odstupu rád a bez obáv hovorí pozitívne veci. Je to pozitívita podávaných a radených faktov; je to pozitívita zistených štruktúrnych súvislostí, ktoré majú uňho prednosť pred nevypočítateľnosťou, otvorenosťou, ruptúrou atď.: je to napokon pozitívita prijímania a hodnotenia vecí na rozdiel od ich podvracania alebo vyvracania naruby. Chce to popri osobných danostiach, disciplíne, individuálnej a kolektívnej „ekonomike“ života aj

ústretovo disponovanú, akokoľvek kvantitatívne „komornú“ akademickú, literárnu a kultúrnu komunitu. (O desaťročie mladší a hlavne neporovnateľne menej pracovitý čitateľ-recenzent k takýmto záležitostiam nemal by sa vlastne ani vyjadrovať, keďže často zoči-voči literárnej, literárnopublicistickej alebo literárnovednej prevádzke nutkavo sa mu vynára jedna replika z krátkej, ale surovej Čechovovej humoresky – radšej ju tu nepripomínať alebo necitovať...)

Fedor Matejov

RÉGI MAGYAR IRODALMI SZÖVEGGYŪJ-TÉMÉNY. I. HUMANIZMUS. Zostavili: Ács, P., Jankovics, J., Kőszeghy, P. Do tlače pripravili: Ács, P., Kovács, Z., Kulcsár, P., Pajorin, K., Szabó, A., Szentmártoni Szabó, G., Tóth, T., Török, L. Budapest : Balassi Kiadó, 1998. 787 s.

Antológia textov starého uhorského písomníctva I., impozantné knižisko rozsahom aj obsahom... Zhŕňa humanistické latinské básnické aj prozaické texty z 15. – 16. storočia. Vyšli z pera vtedajších uhorských spisovateľov rôznych národností – slavonskej, sedmohradskej, nemeckej, chorvátskej, maďarskej a slovenskej. Pravda, v Uhorsku pôsobili aj literáti iných národností (najmä italskej). Antológia nadväzuje na podobné antológie (Tibor Klaniczay). V úvode sa podáva stručná druhová a žánrová charakteristika autorov a ich literárnej tvorby. Zostavovatelia vybrali 35 literátov. Ukážky z ich diel sú preložené do maďarčiny (na ľavej strane latinský a na pravej maďarský text). Štruktúra sondy do tvorby každej literárnej osobnosti je symbolicky trojdielna: úvod, text a poznámky. Úvod k životu a dielu je krátky, ale výstižný. Poznámky sú veľmi podrobné, a tak dokonale a precízne vypracované, že dokonalejšie a precíznejšie nemôžu ani byť. Cenné v nich sú predovšetkým odkazy na

antické a iné pramene; odkazy a obrazy verne prebraté z originálu alebo v rozmanitej miere preštylizované podľa vlastného gusta. Výber textov sa orientuje na poetické žánre (lyrika a veršovaná epika historického obsahu) a prozaické (korešpondencia, reči, kroniky a memoáre).

Keďže ide o „antológiu textov starého uhorského písomníctva“, čitateľ iste šípi, že sa v nej nachádzajú aj texty, ktoré sa týkajú priamo alebo sprostredkované slovenskej problematiky (lyrika, kroniky ap.). Objektívna recenzia si vyžaduje, aby sa texty takejto sorty vystreli na literárnovedný pitevný stôl. Všetko potrebné na úspešnú pitvu som si vlastnoručne pripravil. Beriem do ruky tolerantne (dúfam) naostrené kritické skalpely a pokúsim sa šetrne rozptívať „živých nebožtíkov“. (NB. Živých z toho dôvodu, lebo môžu osloviť aj dnešných vnímavých živých ľudských živočíchov, nebožtíkov z tej príčiny, že súčasní necitliví nebohí intelektuáli nevedia o tom nič, že existujú nejaké živé tradície, čo inšpirujú dnešné životné trendy.) Vidím, že pitevný poriadok je akýsi pomiešaný. Na prvom stole mal ležať básnický skelet Jána Pannonia..., ale skromne sa na ňom krčí diplomatické telo Jána Vitéza, kedysi hrdého víťaza v turnajoch konaných v rámci pretekov „uhorských vied a náuk“. Ale aj ten je pre nás zaujímavý: čo-to sa môžeme dozvedieť z jeho listov o pomeroch uhorských, teda aj slovenských. Na druhom stole si hoví italská telesná schránka Antonia Bonfiniho, kronikára, ktorý „bona fide“ (s dobrým úmyslom) spísal Uhorské dejiny, ktoré sa odohrávali aj na Slovenskom území. Často navštevoval mesto Prešporok, chýrne nespočetnými viechami (vajnštúbami), kde ho ako štangasta oslovovali čestným titulom „horóris kauza“ (hrozný doktor) Bonfini – Sud víny. Na treťom stole v polosediacjej pozícii leží usmievajúca sa kostra dvorného špásovníka kráľa Matiaša – Marzio Galeotto, ktorý sa zaslúžil o to, že spopularizoval Matiaša ako múdreho, vtipného a ľudového panovníka a sukničkára európskym bestselerom o „vynikajúcich, múdrych a žartovných výrokochoch a činoch kráľa